

Marta Pančíková

Uniwersytet Komeńskiego, Bratysława

Tłumaczenie tekstów specjalistycznych

Na poprzedniej konferencji, rok temu, mówiliśmy o tekstach do tłumaczeń, które wykorzystujemy na ćwiczeniach translatologicznych. Więcej czasu poświęciliśmy tekstom z literatury pięknej i częściowo dotknęliśmy tekstów użytkowych (podanie, życiorys, zaproszenie, list służbowy i prywatny, ogłoszenia, skargi itp.).

W zjednoczonej Unii Europejskiej istnieje wielkie zapotrzebowanie na tłumaczenia, ustne i pisemne, tekstów, przede wszystkim z zakresu polityki, prawa, ekonomii, informatyki, administracji, techniki i innych dziedzin. Wszystkie dokumenty są tłumaczone na wszystkie języki państw unijnych. Dlatego i nasze ćwiczenia translatologiczne idą przede wszystkim w tym kierunku. Do tłumaczeń mówionych wykorzystujemy różne przemówienia polityczne, prawnicze dokumenty sądowe i legislacyjne, instrukcje urzędów technicznych, medyczne, ekonomiczne, botaniczne i inne teksty. Nasza praca jest nastawiona na analizę leksyki, na analizowanie wysłuchanych przemówień i wyszukiwanie błędów gramatycznych, leksykalnych, składniowych i stylistycznych. Opis lingwistyczno-porównawczy wybranych zagadnień językowych ma na celu uwrażliwienie studentów na istnienie różnic między obu językami. Wiadomo, że teksty dokumentów unijnych są często mało zrozumiałe i dla użytkowników danego języka. Prowadzący lekcję jest zmuszony wyjaśniać słownictwo.

W dokumentach unijnych znajduje się wiele nowych wyrazów związanych z ustawami, legislacją, administracją. Najwięcej nowego słownictwa pojawia się w prasie, dlatego jest najczęściej przez nas wykorzystywana.

Na co powinniśmy zwracać uwagę? Studentów należy uwrażliwić na różnice i problemy związane z tłumaczeniem w tak bliskich językach, jakimi są polski i słowacki. Dbamy o to, żeby tłumaczenie było zrozumiałe, poprawne i jak najbardziej precyzyjne, pokazujemy wyrazy wieloznaczeniowe i uczulamy uczących się na to, że nie zawsze słownik podaje wszystkie znaczenia. Mówimy o:

– innych znaczeniach (zwracamy uwagę na podobieństwa, ale głównie na różnice między językami polskim i słowackim, zwracamy uwagę na pułapki i problemy związane z tłumaczeniem);

- innym rodzaju;
- nazwach własnych, zwłaszcza geograficznych;
- innej łączliwości;
- braku pewnych wyrazów;
- innych formantach słotwórczych i ekspansji pewnego typu formacji słotwórczych (zapożyczenia, kalki, złożenia).

Oczywiście skupiamy uwagę także na archaizmach, które wracają do leksyki, ale interesują nas zwłaszcza zjawiska czy zabiegi identyczne w obu językach.

Znany czeski teoretyk literatury i historyk, J. Levý, w pracy o sztuce przekładu powiedział: „preklad nemôže byť identický s originálom, ale musí dosiahnuť taký istý dojem ako to chcel autor originálu” – co oznacza, że tłumacz powinien znaleźć odpowiedni ekwiwalent, który jest identyczny albo podobny do tego w tekście oryginału. W tekstach specjalistycznych jest to nawet wskazane.

W tłumaczeniach tekstów specjalistycznych spotykamy się z terminami, które nie zawsze są identyczne. Świadczy o tym kilka przykładów z nazewnictwa popularnych dokumentów i z prawa cywilnego: *akt urodzenia* – *rodný list*, *metryka ślubu* – *sobášny list*, *dowód osobisty* – *občiansky preukaz*, *prawo jazdy* – *vodičský preukaz*, *świadcstwo dojrzałości* – *maturitné vysvedčenie*. Te nazwy można dosłownie przetłumaczyć jako: *akt narodenia*, *matrika sobáša*, *osobný doklad*, *oprávnenie/právo na jazdu*, *svedectvo dospelosti*, podobnie: *karta pokładowa* – *palubný lístok*, *rozkład jazdy* – *cestovný poriadok*, *kod pocztowy* – *poštové smerovacie číslo*, *prawo cywilne* – *občianske právo* itp.

Ciekawe są słowackie wyrazy: *ústava*, *výrok*, *zákon*, które możemy nazwać wyrazami zdradliwymi, bo coś innego oznaczają w języku polskim: *ústava* = *konstytucja*, *ustawa* = *zákon*, *výrok* = *sentencja*, *orzeczenie*, *wyrok* – *rozsudok*. Jako przykład przytaczamy definicję jednego hasła z podstawowych słowników:

Zákon

1) Prawo

- tlačový z.* – prawo prasowe,
- z. platí* – prawo obowiązuje,
- v mene z-a* – w imieniu prawa,
- fyzikálne, ekonomické z-y* – prawa fizyczne, ekonomiczne,
- fyz. Archimedov z.* – prawo Archimedesza,
- nepísaný z.* – niepisane prawo,
- Starý z.* – Stary Testament,
- Nový z.* – Nowy Testament,
- z. schválnosti** pot. ekspr. – *zbieg okoliczności*;

2) *Ustawa*

*vysokoškolský z. – ustawa o szkolnictwie wyższym,
 návrh z-a – projekt ustawy;
 základný zákon štátu, konštitúcia: Ústava Slovenskej republiky; Ústava deviateho mája z r. 1948;
 ústavný 2 prid.: ústavné právo, ústavné záruky, ústavné slobody; ústavný zákon; Ústavný súd SR.*

ustawa

praw. «akt prawny o charakterze ogólnym, regulujący jakąś dziedzinę życia, powszechnie obowiązujący, uchwalony i ogłoszony w szczególnym trybie przez najwyższe organy władzy państwowej: parlament i prezydenta»

- *Ustawa sejmowa.*
- *Ustawa przeciw nadużyciom gospodarczym.*
- *Ustawa przeciw monopolom.*
- *Artykuł ustawy.*
- *Projekt ustawy.*
- *Dekret z mocą ustawy.*
- *Przedstawić, rozpatrzyć projekt ustawy.*
- *Uchwalić, ogłosić ustawę.*
- *Wydać, zatwierdzić, wprowadzić w życie ustawę.*
- *Wydać zarządzenie na mocy odpowiedniej ustawy.*
- *Przyznać, postanowić coś według ustawy, zgodnie z ustawą.*
- *Ustawa wchodzi w życie, obowiązuje z dniem jej ogłoszenia.*
- *Ustawa przechodzi większością głosów, ma za sobą, zyskuje większość głosów.*
- Δ *ekon. praw.* *Ustawa skarbowa* «ustawa ustalająca wpływy i wydatki państwa oraz sposób dysponowania kwotami wymienionymi w tej ustawie»
- Δ *praw.* *Rozporządzenie z mocą ustawy* zob. rozporządzenie w zn. 3.
- Δ *Ustawa gwarancyjna* zob. gwarancyjny w zn. b.
- Δ *Ustawa karno-skarbowa* «norma prawna ustalająca kary za naruszenie przepisów chroniących interesy skarbu państwa» • *skr. u.k.s.*
- Δ *Ustawa zasadnicza* zob. konstytucja w zn. 1.

Do „zdradliwości leksykalnych” należy wyraz *powód* ‘ten, kto wnosi sprawę do sądu, poszkodowany’, którego odpowiednikiem w języku słowackim jest: *žalobca, navrhovateľ, poškodený*. Wyraz słowacki *pôvod* to po polsku *pocho-dzenie* (*Powód wniósł skargę – Žalobca podal sťažnosť; Wezwać powoda na świadka – Predvolať žalobcu ako svedka; Ten člověk má šľachtický pôvod – Ten człowiek ma szlacheckie pochodzenie*).

W terminologii religijnej do „zdradliwości leksykalnych” należą: *kościół* – *kostol* i *cirkev*. *Kościół katolicki* w języku słowackim może oznaczać: 1) *katolícky kostol*, 2) *katolícka cirkev*. Wyraz *kapłan* ma w słowackim odpowiednik *kňaz* (ksiądz), zaś słowackie *kaplán* – to po polsku *wikariusz, wikary*; *naboženstvo* to po słowacku *pobožnosť*, zaś słowackie *náboženstvo* – to po polsku *religia*. Podobnych przykładów znajdujemy oczywiście o wiele więcej. Wyrazy zdradliwe istnieją także w botanice (nazwy roślin). Dokonując nieumie-jętnie przekładu możemy doprowadzić do nieporozumienia semantycznego:

1) w języku polskim jest to roślina, w słowackim coś innego: *babka* (bot. *skorocel*) – *babka* (*staruszka*); *gąsuszka* (bot. *rastlina*) – *haluška* (kluski z niegotowanych, surowych ziemniaków); *krwawnica* (bot. *rastlina*) – *krvavnica* (*kaszanka*); *malinówka* (bot. *druh jabłk*) – *malinovka* (*oranżada*); *powojnik* (bot. *povoja*) – *povojník* (*pas do zawijania dziecka*, zastar. *powijak*); *słonecznik* (bot. *slnečnica*) – *slnečník* (*parasol przeciwsłoneczny*).

2) w języku słowackim roślina, w polskim coś innego: *agát* (bot. *akacja*) – *agat* (chem. *achát*); *fiala* (bot. *rastlina*) – *fiala* (archit. *veژیčka* hist. *plytká nádoba na pitie*); *iskerník* (bot. *kvetina so žltými kvetmi*) – *iskiernik* (tech. *zariadenie na iskrenie*); *jahoda* (*truskawka*; *poziomka*) – *jagoda* (*bobuła*); *májovka* (bot. *grzyb*) – *majówka* (*majáles*); *ostružiny* (bot. *ježyny*) – *ostrużyny* (*piliny*, *strużliny*).

Wyrazy zapożyczone nie zawsze mają w obu językach identyczne formanty słowotwórcze, np. polskie: *humanizm*, *moralność*, *recykl/recykling*, *republika-nin*, *solidarność*, *suwerenność*, *totalizm/totalitaryzm* w słowackim mają postać: *humánnosť*, *morálka*, *recyklácia*, *republikán*, *solidarita*, *suverenita*, *totalita*. Inne są też nazwy własne oficjalnych instytucji krajowych i unijnych, np.: *Medzinárodný súdny dvor* – *Trybunał Sprawiedliwości*; *Ministerstvo vnútra* – *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych*; *Ministerstvo obrany* – *Ministerstwo Obrony Narodowej*; *CCMS Výbor pre problémy modernej spoločnosti* – *Komitet do spraw Wyzwań Współczesnego Społeczeństwa*. Tłumacz powinienem zwracać na ten fakt uwagę i tłumaczyć takim wyrazem, który jest w danym języku odpowiedni.

Podobna sytuacja dotyczy innych dziedzin oraz ich terminologii, np.: *porozumienia gdańskie* – *Gdaňská dohoda*; *Układ Warszawski* – *Varšavská zmluva*; *Traktat Waszyngtoński* – *Washingtonská zmluva*; *umowa dwustronna* – *bilateralna zmluva*. Z przykładów wynika, że w obu językach użyto synonimów *traktat*, *umowa*, *układ* – *zmluva*, *dohoda*.

Z prawa cywilnego pochodzą kolejne przykłady: *Zákonník práce* – *Kodeks Pracy*; *pracovná zmluva* – *umowa o pracę*; *zmluva o dielo* – *umowa o dzieło*; *poisťná zmluva* – *umowa ubezpieczenia*; *darovacia zmluva* – *umowa darowizny*; *kúpna zmluva* – *umowa sprzedaży*. Na ich podstawie widać, że język słowacki częściej wykorzystuje konstrukcje z przymiotnikiem, natomiast język polski ma w tym wypadku konstrukcje z przydawką rzeczownikową albo konstrukcje przyimkowe. Podobne konstrukcje analityczne są wykorzystywane i w innych dziedzinach terminologicznych. Jak podają statystyki przeprowadzone w Czechach (Lotko 1986: 62), to w terminologii języka czeskiego jest ponad 77,5% konstrukcji analitycznych. Nie mamy danych dla języka polskiego, ale z naszych badań wynika, że język polski wykorzystuje częściej połączenia dwuczłonowe: *materiál vybuchový*, *wtyczka bananowa*, *wybielacz optyczny*, *eskadra samolotów* – *výbušnina*, *banánik*, *bielidlo*, *letka*. Wynika to z faktu, że język polski jest bardziej analityczny niż słowacki i czeski, w którym znajduje się więcej derywatów. Niedoświadczony tłumacz często dosłownie tłumaczy wyrazy,

których nie ma w języku słowackim. Nie należy jednak uogólniać, mamy bowiem także przypadki odwrotne, kiedy w języku słowackim są konstrukcje dwuczłonowe. Niżej podajemy w różny sposób wykorzystane konstrukcje analityczne albo jednowyrazowe terminy w języku polskim i ich odpowiedniki w języku słowackim.

1) **język słowacki ma złożenia, język polski – konstrukcje przymiotnikowe:** *automapa* – *mapa samochodowa*; *autonehoda* – *wypadek samochodowy*; *autopark* – *park samochodowy*; *kúpyschopnosť* – *siła nabywcza*; *maloobchod* – *handel detaliczny*; *ocel'obetón* – *beton zbrojony*; *plynojem* – *zbiornik gazu*; *plynovod* – *przewód gazowy*; *polobuničina* – *masa półcelulozowa*; *poloocel'* – *żeliwo staliste*; *poltehla* – *cegła połówkowa*; *pórobetón* – *beton porowaty al. beton lekki komórkowy*; *pódorys* – *rzut poziomy*; *slovosled* – *szyk wyrazów*; *spolupracovník* – *kolega biurowy*; *svietiplyn* – *gaz świetlny*; *veľkoobchod* – *handel hurtowy*; *vlakvedúci* – *kierownik pociągu*;

2) **język polski ma złożenia, język słowacki – konstrukcje analityczne:** *bazaltoľom* – *čadičový lom*; *beczkowóz* – *cisternové auto*; *dźwiękoprzepuszczalność* – *zvuková priepustnosť*; *krwiobieg* – *krvný obeh*; *samoladowarka* – *samočinný nakladač*; *samozasiev* – *prirodzené vysievanie*; *śpiwór* – *spací vak*; *dźwiękochłonność* – *pohlcovanie zvuku*; *kredytobiorca* – *prijemca úveru*; *kwasooodporność* – *odolnosť proti kyselinám*; *ban. lutnociąg* – *ťah vetračiek*; *text. pękołapacz* – *chytač hrčiek*; *lugoodporność* – *odolnosť proti alkáliám*; *poziomowskaz* – *ukazovateľ polohy*; *półrozpad* – *polčas rozpadu*; *ekon. pracownikodniówka* – *smena jedného robotníka*; *stroj. promieniomierz* – *mierka na zaoblenie*; *samouczek* – *učebnica pre samoukov*; *słowotwórstwo* – *tvorenie slov*; *terenoznawca* – *znalec terénu*;

3) **język polski ma konstrukcje analityczne, język słowacki – derywaty jednowyrazowe albo złożenia:** *bilet wstępu* – *vstupenka*; *eskadra samolotów* – *letka*; *kierownik pociągu* – *vlakvedúci*; *kolejka linowa* – *lanovka*; *miejsce zamieszkania* – *bydlisko*; *nauka jazdy* – *autoškola*; *numer kierunkowy* – *predvoľba*; *opłata drogowa* – *mýto*; *opłata za przejazd/koszt podróży* – *cestovné*; *materiał wybuchowy* – *výbušnina*; *ukarać mandatem/grzywną* – *pokutovať*; *zdolność pochłaniania* – *pohltivosť*;

4) **język słowacki ma jednosłowne nazwy, język polski – konstrukcje adjektywne:** *el. banánik* – *wtyczka bananowa*; *bielidlo* – *wybielacz optyczny*; *bravčovica* – *świńska skóra*; *buchar* – *młot mechaniczny*; *buničina* – *masa celulozowa*; *nám. jachtárstvo* – *sport jachtingowy*; *pneumatika* – *ogumienie pneumatyczne*; *pohorie* – *pasmo górskie*; *pozadie* – *plan dalszy*; *predkomora* – *komora wstępna*; *hut. predlisovanie* – *matrycowanie wstępne*; *žel. prekladisko* – *stacja przeładunkowa*; *stav. stropnica* – *belka stropowa*; *telocvična* – *sala gimnastyczna*; *tržnica* – *hala targowa*;

5) **język polski ma jednosłowne nazwy, język słowacki – konstrukcje analityczne:** *bagażnik* – *kufor vozidla*; *text. bielarka* – *bieliaci stroj*; *drzewnik*

al. *lignina* – *buničina papierová*; *gašnica* – *hasiaci prístroj*; *hol* – *vlečné lano*; *koklusz* – *čierny kašeľ*; *krviodawca* – *darca krvi*; *obojczyk* – *kľúčna kosť*; *parkomat* – *parkovacie hodiny*; *saletrzak* – *liadok amónny*; *samodział* – *ručne tkaná látka*; *špiączka* – *spavá choroba*; *skrzydłowy* – *kridelný útočník*; *zębodół* – *zubné lôžko*;

6) **język słowacki ma konstrukcje analityczne przymiotnikowe, język polski – konstrukcje z przydawką rzeczową:** *cestná vozovka* – *nawierzchnia drogi*; *cestovný poriadok* – *rozkład jazdy*; *kolesová brzda* – *hamulec kół*; *lodná kotva* – *kotwica statku*; *pracovný deň* – *dzień pracy*; *fyz. rosny bod* – *punkt rosy*; *spinacia doba* – *czas łączenia*; *spojkový bubon* – *bęben sprzęgła*; *vykurovacia plocha* – *powierzchnia nagrzewania*; *výškové kormidlo* – *ster wysokości*; *zasadacia miestnosť* – *sala obrad*; *zásobovacia základňa* – *baza zaopatrzenia*; *zvukový vysielateľ* – *nadajnik dźwięku*;

7) **język słowacki ma konstrukcje analityczne przymiotnikowe, język polski – konstrukcje analityczne z przyimkiem:** *brúsny lak* – *lakier do szlifowania*; *čistiaci prášok* – *proszek do czyszczenia*; *diaľničný poplatok* – *opłata za przejazd autostradą*; *dierovacie kliešte* – *szczypce do dziurkowania*; *latkové dvere* – *drzwi z lat*; *ležadlový vozeň* – *wagon z kuszetkami/miejscami do leżenia*; *mozaiková dlažba* – *bruk z kostki mozaikowej*; *písací stroj* – *maszyna do pisania*; *svetelná citlivosť* – *wrażliwość na światło*; *upínacia doska* – *plyta do mocowania*; *zvárací drôt* – *drut do spawania*.

Z powyższych rozważań wynika, że dla przyszłego tłumacza kształcenie nie kończy się z chwilą uzyskania dyplomu. Dla niego to początek trudnej i żmudnej pracy. Ważne jest, żeby tłumacz:

- znał normy językowe obu języków (wyjściowego i docelowego),
- orientował się w ortografii obu języków,
- znał budowę słotwórczą wyrazów w obu językach,
- dobrze znał wszystkie znaczenia leksykalne, włącznie z odmianami stylistycznymi.

Opinię o tym, że praca przekładowa jest trudna, potwierdzają słowa znanego polskiego językoznawcy, Zygmunta Klemensiewicza:

Tylko znający budowę i istotę języka wyjściowego i celowego może osiągnąć sukces w tłumaczeniu. Jest to jasne dla lingwistów, którzy i dlatego szanują pracę tłumaczy. [...] Analiza lingwistyczna poszerza płaszczyznę należytej oceny trudności i błędów przekładu, jego pożądanym osiągnięciem, prawidłowej postawy tłumacza.

Dlatego również praca prowadzącego zajęcia translatologiczne jest bardzo ważna. Do niego należy wybór takich tekstów, które są aktualne, zawierają nowe i ciekawe słownictwo.

Bibliografia

- Garncarek P., 1997, *Świat języka polskiego oczami cudzoziemców*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1955, *Przekład jako zagadnienie językoznawstwa*, [w:] *O sztuce tłumaczenia*, red. M. Rusinek, Ossolineum, Wrocław, s. 85–97.
- Levý J., 1983, *Umění překlada*, Panorama, Praha.
- Lotko E., 1986, *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*, Ostrava.
- Pančíková M., 1994, *Dvojslovné pomenovania (porovnanie poľských a slovenských pomenovaní)*, „Studia linguistica Polono-Slovaca”, SAV, Bratislava.
- Pančíková M., 2005, *Zradnosti polskej a slovenskej lexiky*, Opole.
- Pančíková M., Trup L., 2004, *Kľúč do sveta. Poľština*, Bratislava.

Słowniki

- Inny słownik języka polskiego*, 2000, t. 1–2, red. M. Bańka, PWN, Warszawa.
- Jurczak-Trojan Z., Mieczkowska H., Orwińska-Ruziczka E., Papierz M., 1998, *Słownik słowacko – polski*, t. 1–2, Universitas, Kraków.
- Krátky slovník slovenského jazyka*, 1987, red. J. Kačal, M. Pisárčikova, Veda, Bratislava.
- Poľsko-slovenský technický slovník*, 1971, red. S. Šaling, Alfa, Bratislava.
- Slovensko-poľský technický slovník*, 1973, red. A. Murawska, E. Tabaczkiwicz, Alfa, Bratislava.
- Slovník slovenského jazyka*, 1959–1968, red. Š. Peciar, SAV, Bratislava.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, 2001, red. S. Dubisz, PWN, Warszawa [CD-ROM].